

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022

ss. 1150-1164

Makalenin Geliş
Tarihi

21/10/2022

Makalenin
Kabul Tarihi

23/12/2022

Yayın Tarihi
31/12/2022

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ÇERÇİ/PÎLE-VER

Bahanur ÖZKAN BAHAR¹

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında şairlerin, mesleki birikim ve tecrübelerinin yanında diğer pek çok meslekten de istifade ettikleri görülmektedir. Tabip, şekerçi, helvacı, hoca, vaiz, müftü, şeyh, imam gibi sosyal hayatta daha sık rastlanılan meslek grupları şiirlerde de zikredilmiştir. Bu meslekler şiirde gerçek anlamları ile yer almakla birlikte bu edebi geleneğin anlam dairesi içerisinde bir grubun temsilciliğini yapan bir tip olarak da kullanılabilir. Bu meslekler şiirde gerçek anlamları ile yer almakla birlikte bu edebi geleneğin anlam dairesi içerisinde bir grubun temsilciliğini yapan bir tip olarak da kullanılabilir.

Çalışmanın konusu ise diğer mesleklere göre metinlerde daha az tesadüf edilen çerçiliktir. Köy, kasaba gibi şehir merkezlerine uzak olan yerlerdeki yöre halkına, heybe ve sandıkla yaya olarak ya da at, eşek, araba gibi dönemine göre değişen vasıtalarla ihtiyaç eşyalarını ulaştıran, takas usulü ya da para ile alışveriş yapan kişilere çerçi denilmektedir. Yakın zamana kadar ehemmiyetini korumuş ancak günümüzde pek rastlanılmayan bu meslek erbabının ticari hayat dışında sözlü kültüre de katkılarının olduğu bilinmektedir.

Konu ile ilgili yapılan taramalarda çerçi sözcüğü ile birlikte Farsça karşılığı olan pile-ver dikkate alınmıştır. Sözcüğün genellikle divanlarda meslek erbabı karşılığı olarak

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., bahanurozkan@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-1574-2694

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022 ss. 1150-1164

kullanıldığı ya da Farsça-Türkçe manzum lügatlerde yer aldığı görülmüştür. Bu örneklerden yola çıkarak kısaca gezici tüccar olarak tanımlanabilecek olan çerçilerin/pile-verin, hangi tür metinlerde ne şekilde ele alındığı, sosyal hayattaki konumları, şairlerin ve toplumun çerçilere bakış açısı ve genellikle kullanıldığı bağlamlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Meslek, Çerçi, Pile-ver.

PEDDLER/PİLE-VER IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

In addition to their professional knowledge and experience, in classical Turkish literature, poets also appear to make use of many other professions. Occupational groups which are more common in social life, such as doctor, confectioner, halva maker, hodja, preacher, mufti, sheikh, imam are also mentioned more in poems. Although these professions take place in poetry with their real meanings, there is a group within the meaning circle of this literary tradition it can also be used as a representative type. The subject of the study is peddling, which is less common in texts compared to other professions. A peddler is a person who shop with money or barter delivers necessities to the local people in places far from the city centers such as villages and towns, on foot with saddlebags and chests, or by means of vehicles vary according to the period such as horses, donkeys, cars. It has maintained its importance until recently, but the contributions of this profession, which is not very common today, to oral culture apart from commercial life is known to be. In the surveys made on the subject, the Persian word pile-ver was taken into consideration together with the word peddler. The word is usually used as a part of the divan or it has been seen in verse Persian-Turkish dictionaries. Based on these examples, peddlers/pile-ver can be briefly described as a traveling trader, which can be defined, how they are handled in what kind of texts, their position in social life, the perspectives of poets and society on peddlers, and the contexts in which they are often used, will be tried to be detected.

Keywords: Classical Turkish Literature, Profession, Peddler, Pile-ver.

Şair ve yazarlar mensup oldukları mesleğin bilgi ve birikimini eserlerine taşımışlardır. Mesleklerine uygun düşen mahlasları tercih etmeleri, şair bir padişahın saltanat mazmunlarıyla örülü bir şiir yazması ya da fahriye beyitlerinde bir övünme sebebi olarak mesleklerini kullanmaları bu duruma örnek gösterilebilir. Kişisel tecrübelerinin yanında sosyal hayatta gözlemleme

şansı buldukları tüm meslekler ve işlevlerinden istifade ettikleri de bir gerçektir.

Klasik edebiyatta bazı mesleklere daha fazla itibar edildiği, söz konusu mesleklerin şiirlerde daha çok işlendiği görülmektedir. Büyük çoğunluğu kadı, müderris, kâtip, danışment, defterdar ya da şeyh olan şairler bu meslekleri ve ayrıca Osmanlı sosyal hayatında aktif olan şekerci, hallaç, berber, bahçıvan, terzi, attar, saka, nakkaş, demirci vs. gibi pek çok meslek erbabının isimlerini şiirlerinde çokça zikretmişlerdir.

Kasidelerdeki fahriye beyitleri başta olmak üzere kendileri ile övünmelerine fırsat tanınan gelenekte şairler, nazım ve nesirdeki yetenekleri, kalemlerinin kudretiyle övünürler. Bu özellikleri ile tefahür ederken kendilerini Arap, İran edebiyatındaki büyük şairlerle ya da çağdaşı şairler ile mukayese ederler. Bu kıyaslama ve daima kendini üstün tutma eğilimi neredeyse bütün şairlerin başvurduğu bir yoldur. Bundan ötürü şiirlerde en çok işlenen mesleklerden birisi şairliktir denilebilir. Yanında aynı beyitlerinde şiirlerinin, sözlerinin mucizevi, büyüdü olduğunu iddia eden şairler kendilerini sihirbaza yani sâhirlere benzetirler.

İsmi çok geçen diğer bir meslek erbabı da tabiplerdir. Aşk anlayışının vuslatsız; sevgilinin ise vefasız, merhametsiz olması âşığın zayıflamasına, vücudunda yaralar çıkmasına, hasta olmasına sebep olmaktadır. Tüm bu dertlerden müteessir olan şairlerin tabiplerden sıklıkla bahsetmeleri de olağandır.

Çalışmanın konusunu ise bahsi geçen diğer mesleklere nazaran daha az değinildiği düşünülen çerçiliktir. Ticaretle uğraşan meslek erbabından olan çerçi ve metinlerde sözcüğün yerine kullanılan Farsça pile-ver örnek metinler çerçevesinde ele anılmaya çalışılmıştır.

Türkçe Sözlükte “köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan kimse” (522) olarak geçen sözcüğe rastlanılan ilk kaynak *Kodex Kumanicus'dur* (44a). Sözcük burada “çarçi” olarak yer almaktadır.

Çerçi sözcüğü 14. yy metinlerinden *Süheyl ü Nevbahar'da* da yer almaktadır. Cevheri ancak sarrafın tanıyabileceğinden bahseden şair hasırcının onu tanımasının güç olduğundan bahsetmiştir. Nitekim doğancının kuşu, askerin atı tanınması gibi çerçinin de çert aletini tanınması doğaldır:

*Bilür gevheri her ki sarrâf ola
Yoh ol kişi kim bûriyâ-bâf ol*

*Togancı kuşın u sipâhi atın
Bilür nite kim çerçi çert âletin* (Süheyl ü Nevbahar, B. 4081-4082)

Çerçinin bildiği alet olarak *Süheyl ü Nevbahar*'da yer alan "çert aleti" ise Tarama Sözlüğünde "çerçi eşyası, çerçiye lazım olan şey" olarak geçmektedir. Kaynakta bu bilgilerin akabinde Farsça "pîle" sözcüğü karşılığında da çert aleti tanımlaması yapılmaktadır (869-870). Pile sözcüğünün ipek, göz kapağı, ilaç, çanta gibi anlamları da bulunmaktadır. *Tuhfe-i Vehbi*'de ise pile için harir denildiği belirtilmiştir:

*Pile-ver çerçi demek pile harîre dinilür
Polîçe sefte imiş dahı delinmiş süfte* (*Tuhfe-i Vehbi*, 647)

Pile-ver sözcüğünün ipek manasına gelen pîleden türemiş olduğu düşünülmele birlikte çert aleti karşılığı olan pîleden ya da aynı sözcüğün çanta, ilaç anlamlarından türemiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Zira pile-ver yani çerçiler zaman zaman kıymetli metallerin ticareti ile uğraşsalar da genellikle ufak tefek ucuz ihtiyaç eşyası ya da ilaç nev'i şeyler satan ticaret erbabı şeklinde tanımlanmaktadırlar.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde sözcüğü "Her nevi ufak tefek eşya satan ve ekseriya para ile satmayıp başka mallarla değiştiren gezginci esnaf hakkında kullanılır bir tâbirdir. Bu türlü eşyayı yere yayarak satanlara çerçici denildiği gibi yaymacı da denilirdi." şeklinde tanımlamıştır (Pakalın, 1993: 352). Başka bir kaynakta çerçi yerine tuhafiyeci, yaymacı, sergici gibi sözcüklerin de kullanıldığının bilindiği, belirtilmektedir (Türkmen, 2005: 84).

Muallim Nâcî pile-verî çerçilik olarak açıklamaktadır (2021: 595). Bir diğer kaynakta ise "O kimseye denir ki iğne, boncuk, ipek ve enva-ı akâkir vesair bu makule şeyler sata. Çerçi ve hurdacı, zi-kıymet satanlara tuhafçı tabir olunur." şeklinde izah edilmiştir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 603).

Bu benzeri tanımlamalardan anlaşıldığı üzere şehir merkezine uzak olan köy ya da kasabaları gezerek çeşitli ihtiyaçları para ya da takas usulü ile satan

kişilere çerçi denir. Tanımlarda geçen ürünlerin dışında, 16. yüzyıldan itibaren bölgenin gözde ürünlerini, kuru incir, üzüm, badem, kurutulmuş veya kabuklu meyveleri, dayanıklı yiyecek mallarını, pamuk ve deri gibi emtiaları köy köy dolaşarak toplayan çerçilerin yani her şeyi alıp satabilen gezgin tüccar kişilerin (Pullukçuoğlu Yapucu, 2013: 522) olduğu bildirilmektedir.

Çerçilikte asıl amaç ticaret olsa da hikâye anlatma, mani söyleme, halk hekimliği ve baytarlığı gibi çeşitli bilgi alanlarında icra faaliyetleri de bulunmaktadır (Köse-Korkmaz, 2020: 481). Bu bağlamda seyyah olmaları, şiir okumaları, gezdikleri yerlerde bazı tedavileri uygulamaları ve çerçilik yaptıkları bilinen abdallara da benzemektedirler (Sevimli, 2021: 100). Abdalların kendilerine has mesleklerin yanında gezileri sırasında süpürge, elek, kaşık, kilim ve çuval gibi şeyler satarak çerçilik yaptıkları, belirtilmektedir (Çakmak, 2015: 1483).

Osmanlı coğrafyası ve aynı zamanda Evliya Çelebi'nin gezmiş olduğu farklı memleketler ile ilgili zengin bir kaynak olan *Seyahatname* bu coğrafyaların sosyal hayatı ile ilgili de büyük bir birikim barındırmaktadır. “*Hemen her meslek ve sanata ait, bugün başka kaynaklardan kolaylıkla sağlanamayan, binlerce teknik terim dışında, gezdiği yerlerden derlenmiş çok sayıda halk deyimleri ve folklor malzemesi bu hazinenin sadece göze çarpan bir bölümünü oluşturur.*” (İz, 1989: 729) Çalışmaya konu olan çerçilik ile ilgili bilgilere de *Seyahatname*'de rastlanmaktadır. Evliya Çelebi'nin “*esnâf-ı çerçiden hâcetciyân*” yani ayakta gezen, gezici attarlar olarak tanımladığı bir grubu çerçi esnafından saymış, bu mesleği icra edenlerin toplam sayıları, pirleri ve meslekle ilgili aşağıdaki bilgileri vermiştir:

“*Esnâf-ı çerçiden hâcetciyân ya'nî ayakda gezen attâr: Dükkânları yokdur, cümle üç yüz neferdir. Bunların pîri (---) (---) Ebâ Zer-i Gıffârî belin bağladı. Kabri Kudüs-i fierîf Kerek'indedir. Bunların ellerinde sepetler içinde cemî'i edviyeler mevcûd olup sepetlerinin yüzünde masûmlar oyuncakları asup "Çerçiden ne hâcet" deyü feryâd ederek alayda güzer ederler.*” (Dankoff, Kahraman, Dağlı, 1996: 321)

Lütfullah Halimî *Bahrü'l Garâib*'inde pileveri açıklarken çerçi ve saydelani sözcüklerinin yerine kullanıldığını söylemiştir. Bu bilgi Evliya Çelebi'nin çerçi gibi gezici attarlar olduğu beyanı, pile sözcüğünün ilaç anlamı ve Mütercim Asım'ın enva-ı akâkir sattıklarına dair yaptığı tanımlama ile de örtüşmektedir. Çerçi ufak tefek ihtiyaç eşyaları ile birlikte bazı şifalı bitkileri ve ecza ürünlerini de satmaktadır:

Pilever: “Çerçi, saydelani ma'nasina.” (Faroe, 1991: 287) Saydelani ise tıbbi bitkilerle ilgili derin bilgisi olan ve bunlardan macun, hap, tablet vb. ilaç yapabilen (Akkor, 2014: 16) kişilere denmektedir.

Hâfız Abdullah b. Halil tarafından yazılan *Tuhfetü'l-Hâfız* adlı Farsça-Türkçe manzum lügatte pile-ver çerçi olarak verilmiştir. Çerçi ise bu eserde “attâr” bahsi altında ele alınmaktadır. Yani Evliya Çelebi ve diğer kaynakların izahına uygun olarak sattıkları ürünler bakımından çerçiler bir nevi attârlık yapan kişiler olarak kabul edilmiştir:

*Pilever çerçi-durur otçı pizişk aklunda tut
Kaşnu engüjed ü nîje günlük oldı dârû ot* (Tuhfetü'l- Hâfız, 275)

Aşağıdaki örnekler Farsça-Türkçe manzum sözlüklerden alınmıştır. Ezber yoluyla talebelere Farsça öğretmeyi amaçlayan sözlüklerde sözcüğün sadece karşılığı verilmekle yetinilmiş, ayrıntıya yer verilmemiştir. *Tuhfe-i Şahidî*, *Tuhfe-i Nimetî*, *Nazm-ı Dilârâ*, *Tuhfe-i Remzî* pile-ver sözcüğünün yer aldığı ve çerçi anlamında kullanıldığı manzum sözlüklerdir:

*Hem çeriden otlamak otla biçer
Otacı çerçi pizişk ü pile-ver* (Tuhfe-i Şahidî, 356)

*Mey-zede mahmûr u çerçi pilever
Hem gönül alıcı dahı dilsütân* (Tuhfe-i Nimetî, 8/12)

*Pilever çerçi pizeşk oldı tabîb-i pür-hikem
Haste rencû oldı bih-bûdî eyülik bî-sekâm* (Nazm-ı Dil-ârâ, 30/1)

*Pişe sanat pile-ver sanatlı çerçi pile-ver
Gerçi vâhîden ayırmakdır sahîh bilmek de vâh* (Tuhfe-i Remzî, 9/111)

Manzum sözlükler dışındaki metinlerde sözcüğün kullanıldığı bağlamlara bakıldığında gerçek anlamı ile kullanılmadığı görülür. Bu metinlerden mesleğin icraat alanı, kullandığı aletler, toplum içindeki konumu, saygınlığı ya da halkın mesleğe bakış açısı gibi pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Sözlüklerde çerçi yerine pile-ver ya da seydalânî sözcüklerinin de kullanıldığı belirtilmektedir. Bunlardan çerçi ve pile-ver sözcüklerine metinlerde rastlanılmış ancak taramalarda seydalânî kullanımı ile karşılaşmamıştır.

Pile-ver sözcüğünün metinlerde iki şekilde ele alındığı görülmektedir. Farsça-Türkçe sözlük olarak hazırlanmış metinlerde çerçi karşılığı olarak verildiği ancak tanımların dışında mesleğe dair herhangi bir bilgi bulunmayan kullanımlardır. İkincisi ise bir meslek erbabı olarak ele alındığı ve bu mesleğe dair belli bir bakış açısını da ihtiva eden örneklerdir. Her ikisi de edebi metinler olsa da ilk grupta yer alan yani sözlüklerde geçen pile-verde müellifin herhangi bir tasarrufta bulunmadığı sadece sözcüğün karşılığını verdiği görülmektedir. Sözlükler dışında karşılaşılan metinlerin çoğunda sözcük bir meslek erbabı olarak yer alsa da menfi bir anlam ihtiva ettiği müşahede edilmektedir. Bu metinlerde pile-ver genellikle değerli metallerden anlamayan, gerçek ile yalanı ayırt edemeyen, kadir kıymet bilmez bir tip olarak tarif edilmiştir. Bu şekilde ele alınmasında çerçinin (metinlerde belirtildiği şekilde) genellikle ucuz ürünler satmasının ve satış şeklinin payı olduğu düşünülmektedir. Çert eşyası olarak bilinen iğne, boncuk, plastik ürünlerin satışı ve bu satışın insanların buldukları yerlere bizzat giderek yapılması mesleğin itibarını etkilemekte ve bu bakış açısı da metinlere yansımaktadır.

Çerçi sözcüğünün 14. yüzyıl metinlerinden *Süheyl ü Nevbahâr*'da yer aldığı bilinmektedir. Yine aynı yüzyılın bir diğer mahsulü olan Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinde pile-ver sözcüğüne rastlandığı görülmektedir. Ahmedî, *İskender-nâme*'nin 446-465. beyitleri arasında Der-Ta'rîz-i Ba'zi Ez-Ekâbir-i Dehr başlığı altında dönemin bazı ileri gelenlerini eleştirmektedir. Bu bölümdeki eleştirilerin birinde kendisini görmeyenleri, bilmeyenleri, anlamayanları kör olarak değerlendirmiştir. Bu kişileri cevherin değerini bilmeyen pile-vere benzetilmiştir:

*Nicesi bilsün anı her bî-basar
Gevheri hergiz bile mi pile-ver*

(Ahmedî, *İskender-nâme*, 450)

Aşağıdaki beyit 17. yüzyıl şairlerinden Mezâkî divanında yer almaktadır. Şair, burada pile-verin ip satması ile ilgili bilgiyi kullanmaktadır. Ancak zamanın çerçilerinin insanı amacına ulaştırarak cevher ipini bilmemelerinden dert yanmaktadır:

*Ey Mezâkî bilemez pilevârân-ı âlem
Gevher-i der-hor-ı ser-rişte-i maksûd nedür*

(Mezâkî, G. 66/5)

Bir diğer beyitte Mezâkî bir yanlış anlaşılardan yakınmaktadır. Zamanın çerçilerini görenler, bu kişilerin irfan sahibi olanların kıymetlerini bildiklerini sanmaktadır; ancak durum görüldüğü gibi değildir:

Hayfâ Mezâkî pileverân-ı zamâneyi

Kıymet-şinâs-ı gevher-i irfân sanur gören

(*Mezâkî, G. 349/9*)

Mezâkî kendisine seslendiği bir diğer beytinde şairlerinin kıymetini nâdânın bilmeyeceğinden bahseder. Şiirleri inci gibi cevher gibi değerli gören şair onları nâdâna vermeyeceğini zira böyle değerli eşyaların çerçiye teslim edilemeyeceğini belirtir:

Ey Mezâkî ne bilür kıymet-i nazmun nâdân

Öyle bir pile-vere dür ü güher virmezler

(*Mezâkî, G. 138/9*)

Aşağıdaki beyit “*Hikâye-i Garîbü’l-âsâr Nazm-ı Tûtî-i Şeker-Güftâr-ı Sırrî Efendi*” adlı mesneviden alınmıştır. Hikâyede Sırrî Efendi bir gece, yüz dinar karşılığında Banu adında bir hatunun misafiri olmaktadır. Bu para mukabilinde misafir olduğu haneye kendisinden başka birisi kabul edilmemekte, ağırlandırmamaktadır. Bu kişi isterse bin Aden incisi bile teklif etse içeriye alınmamakta o hanede pile-ver kadar bile itibar görmemektedir:

Birisi dahı sen müsâfir iken

Arz iderse hezâr dürr-i ‘aden

Pile-ver denlü itibâr olmaz

O gice ana kimse yâr olmaz

(*Hikâye-i Garîbü’l-âsâr Nazm-ı Tûtî-i Şeker-Güftâr-ı Sırrî Efendi, 104-105*)

Yahyâ Nazim kıymetinin bilinmediğinden şikâyet ettiği beytinde kendisinin kıymetinin çerçiden bile aşağıda oluşunu söylüyor. Şairlikteki kudretinin, orijinal şiirlerinin de bu durumu değiştirmemesinden dert yanıyor:

Şâir olsan kıymetin bir pile-verden pestdir

Rişte-i tahkîkada da çeksen eger şir-i teri

(*Yahyâ Nazim, K. 88/32*)

Hüdâyî kendisinin şiirleriyle başkalarının şiirlerini karşılaştıran kiskanç kimseleri pile-vere benzetir. O kiskanç insanlar Hüdâyî’nin kıymetli olan

şairlerini anlamazlar ve başka şairler ile kıyaslarlar. Nasıl ki çerçi cevher ile taşı birbirinden ayırt edemez ise onların durumu da farklı değildir:

Hüdâyî sirini gayra kıyas ider hasid

Yanında pile-verin bir durur güherle hacir

(*Hüdâyî, G. 42/6*)

Aşağıdaki örnek Ümmî Sinan'ın her beytinde Hakk'a yakardığı "eylesen" redifli gazelinden alınmıştır. Beyitte şair kendisini cam boncuklar satan bir çerçiye benzetir ve Allah'tan elindeki bu malı değerli kılmasını yani onları lal ve mercana çevirmesini ister:

Çerçi oluban niçe bir şırça boncuklar satam

Hikmet-ile kem metâum lal ü mercân eylesen

(*Ümmî Sinan, G. 86/12*)

Behiştî, *İskender-nâme* mesnevisinde "Temedduh-ı Münşi-i in Münşeât-ı Pür-Nükât" başlığında kendisini övdüğü beyitlere yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte de kendisini dünya halkına cevherler satan birisi olarak tanımlamakta diğer şairleri ise çerçiye benzetmektedir. Kendisi gibi cevher satıcısı varken iğne, boncuk satıcısı müşteri bulamayacaktır:

Satarken cihân halkına sen güher

Kaçan müşteri bula her pile-ver

(*Behiştî, İskender-nâme/443*)

Taranan metinler arasında pile-ver sözcüğüne divanında en çok yen veren şairlerden birisi Ahmedî Yârî'dir. Aşağıdaki iki beyitte de şair elmas gibi yaradılışı olmasına, meclisleri mum gibi aydınlatmasına rağmen kendisine bir pile-ver gibi muamele edilmesinden yani değer verilmemesinden yakınmaktadır:

Tâb-ı elmâsem misâl-i pile-ver yok kıymetüm

Seb-çerâg-ı meclis-i ber-geste-bahtânem henüz

(*Ahmedî Yârî, G. 280/2*)

Gerçi her seb seb-çerâg-ı meclis-i germiyyetem

Tâb-ı elmâsam misâl-i pilever bî-kıymetem

(*Ahmedî Yârî, G. 458/1*)

Bir diğer beytinde de benzer şekilde şairlerinin değerinin bilinmemesinden yakınmaktadır. Şairin inciye benzeyen sözleri sırları aydınlatan gevher gibidir. Ancak pile-ver gibi cahillerin bilgileri, anlayışları şairin şiirini anlamaya kâfi

gelmediğinden bu cevherlere bakıp yalnızca renk görürler, sırlarına vakıf olamazlar:

Gevher-efrûz-ı rumûz olsa dür-i güftârun

Pile-ver reng görür kûr-dilân-ı nâdân

(Ahmedî Yârî, G. 527/3)

Şairlerin kendisi ile övünürken Arap ve İran edebiyatındaki büyük şairlerin isimlerini zikrettikleri, kendilerini onlarla mukayese edip onlardan üstün tuttukları bilinmektedir. Gelibolulu Âlî kendi şiirindeki olgunluğa büyük şair Hasan'ın tarzının bile ulaşmadığını söyler. Hatta şairin nazmı ile mukayese edilecek olursa Selman'ın şiirleri çerçinin sattığı ucuz mallar gibi kalacaktır. Çünkü Âlî'nin şiiri cevhere benzemektedir:

İrmedi tarz-ı Hasan böyle kemâle Âlî

Pileverdür güher-i nazmuma nisbet Selmân

(Gelibolulu Âlî, G. 986/5)

Firakî Hüsrev ü Şirin mesnevisinin sebep-i telif kısmında devrinden şikâyet eder. Hak ile batılın ayırt edilmediği bu dönemde şiirleri hak ettiği itibarı görememektedir. Bundan ötürü de şair hünerinden bahsetmenin gereksiz olduğunu, cevher ile çerçi eşyasının bir tutulduğunu söyler:

Niçün yok yire dem uram hünerden

Seçilmez cevherî çün pile-verden

(Hüsrev ü Şirin, 24)

Ziver, aşağıdaki beyitte bakırın cevherle eşit kıymette olmadığını delil göstererek marifet ehlinin de çerçi ile eşit olmayacağından bahseder:

Olmaz muâdil ehl-i maârifetle pile-ver

Kıymetde hemanend cevâhir degül şebeh

(Ziver, G. 166/3)

Paha biçilemez bir cevheri çerçilerin anlaması, kıymetini bilmesi beklenemez. Benzer bir durumu kendisinden bahsettiği bir beyitte kullanır. Namsız, nişansız zahit de elbette kendisinin kadrini, kıymetini bilmeyecektir. Şair bu durumda kendisini paha biçilemeyen bir cevhere, zahidi ise çerçiye benzetmiştir:

Seni ol zâhid-i bî-nâm u nişân anlayamaz

Güher-i bî-bedeli pile-verân anlayamaz

(Ziver, G. 69/1)

Mehmed Emin Efendi çerçinin incinin değerini bilemeyeceğini söyler. Cevherin değerini cevher gibi değerli olanların bileceğini düşünür:

Ne bilsün pîle-ver dürrün behâsın
Anı şunlar bilür kim cevherîdür (Seyyid Mehmed Emîn Efendi, K.61/30)

Elmas ve cam aynı renkte oldukları için çerçi ikisini birbirinden ayırt edemez. Cevherin kıymetini ancak onu bilenler yani sarraflar anlar:

Ne bilsün pîlever elmâs ile billur ki hem-rengdür
Ki kadr-i gevheri ancak yine sarrâf olan anlar (Seyyid Mehmed Emîn Efendi, K. 62/2)

Nasıl ki şâh-benderin olduğu mana limanında çerçiye itibar olmuyorsa güzel söz söylemeyi bilen kişilerin yanında kendini beğenmişler de alaka göremezler:

Suhan-perver yanında hod-fürûşa itibar itmez
Tururken şâh-bender bender-i manâda çerçi ne (Ferrî, Tah. 12/6)

İntizâmî'nin bir sergüzeştname olarak değerlendirdiği eserinden alınan aşağıdaki beyitler mesnevîde “Ehl-i İrfân bî-Ragbet ve Cühelâ bâ-Ragbet Olduklarının Beyânındadır” başlığı altında bulunmaktadır. Hem başlıktan hem de beyitlerden anlaşılacağı üzere irfan sahiplerinin rağbet görmemesinden; cahillerin ise hak etmedikleri halde gördükleri ilgiden şikâyet edilmektedir. Şair sözleri dizilmiş incilere benzese hatta bu sözler cihanı doldursa da kıymetinin bilinmediğinden dert yanar. Kendisi ile mukayese edildiğinde çerçi bile ondan üstün görülmektedir. Şair değerinin anlaşılabilmesi için cevherin değerinden anlayacak sarraflara ihtiyaç olduğunu, söylemektedir.

Dürr-i meknûn her sözün olsa
Hoş kelâmunla bu cihân tolsa

Gayrınun yeg behâda pîleveri
Sayrafîdür yine bilen güheri (Tuhfetü'l-İhvân, 93/94)

SONUÇ

Çalışma, gezici tüccarlar olarak tanımlanabilecek çerçi ve sözcüğün Farsça karşılığı olan pile-verin Klasik Türk edebiyatındaki örneklerini ele almaktadır. Konu ile ilgili ilk olarak çerçi ve pile-verin lügat karşılıklarına bakılmıştır. Akabinde hem sözlük hem de birer edebi metin olan Farsça-Türkçe lügatler taranmıştır. Bu taramalarda sözcüğün Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Tuhfe-i Nimetî, Tuhfetü'l-Hâfız, Ravzatü'l Cinas, Nazm-ı Dil-ârâ ve Tuhfe-i Remzî adlı manzum sözlüklerde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu lügatlerde çerçinin karşılığı olarak “pile-ver” denilmekle yetinilmiş, herhangi bir açıklamaya gidilmemiştir. Bu kullanımların dışında sözcüğün sadece zikredildiği yani bir meslek adı olarak yer aldığı; sayıca az olsa da bu mesleğe dair herhangi bir bilgi ya da görüş ihtiva etmeyen manzume parçaları da bulunmaktadır. Bunlardan birisi Yunus Emre'nin meşhur şathiyesinde yer alan bir beyittir:

Bundan da kurtılmadum n'idesini bilmedüm
Bir çerçi geldi eydür kanı aldun gözgümi (407/11)

Yukarıdaki beyit pile-vere/çerçiye karşı herhangi bir görüşü ya da hissiyatı barındırmasa da ayna sattığı bilgisini vermesi bakımından kıymetlidir.

Aşağıdaki beyit sözcüğün zikredildiği ancak müellifin çerçi/pile-ver ile ilgili herhangi bir görüşünü paylaşmadığı bir diğer örnektir:

İrisdi şeb çerâgım yakdi rahşân oldı her kevkeb
Sipihrün sahnın itdi san bisat-i pile-ver kevkeb (Hüdâyî, G. 13/1)

Sözlükler ve yukarıdaki iki istisna örnek haricinde çerçi/pile-ver sözcüklerinin geçtiği manzumelerin tamamında sözcüğün menfi bir anlam içerisinde kullanıldığı görülmüştür.

Çerçi/pile-ver için olumsuz anlam ihtiva eden örneklere bakıldığında bunları iki gruba ayırmak mümkündür. İlk grupta şairler kendilerinin ya da şiirlerinin değerinden bahsederken kendilerini cevhere şiirlerini de cevhere, inciye benzetmişlerdir. Ancak herkes şairin ya da şiirinin kıymetini anlayacak kadar ehil değildir. İşte bu anlayıştan mahrum olanlar genellikle çerçiye/pile-vere benzetilmiştir. Çerçi/pile-ver iğne, ip, boncuk gibi değersiz eşyalar sattığı için gerçekten değerli olan inci, cevher gibi ürünleri tanımamakta gerçek kıymetini bilememektedir. Görünüşleri aynı olduğu için cam ile cevheri, taş ile boncuğu ayırt edememekte birbirine karıştırmaktadır. Bu bakımdan şair kendisinin

değerli şiirlerinin hakkını vermeyenleri cahil, anlayışsız bir çerçiye/pile-vere benzetmiş; şiirlerinin bunlara teslim edilememesi gerektiğinden, bahsetmiştir.

İkinci grupta ise şair yine kendi kadriinin bilinmemesinden, hakir görülmesinden dert yanmaktadır. Kendisi o kadar aşağılanmaktadır ki bir çerçi/pile-ver kadar bile değer görmediğinden, ondan bile aşağı tutulduğundan dert yanmaktadır.

Konu ile ilgili yukarıda bahsedilen istisna örneklerin dışında tüm manzumelerde çerçiye/pile-vere karşı olumsuz bir bakış açısının olduğu görülmektedir. Sosyal hayatın bir tezahürü olan edebî metinler, bu meslek erbabının toplumda cahil, kıymetli metalden anlamayan, doğru ile yanlış ayırt edemeyen yani pek itibar görmeyen insanlar olarak kabul edildiğini düşündürmektedir. Çerçilerin ucuz ihtiyaç eşyası satması, her nevi takasa açık olması ve gezici yani insanların ayaklarına kadar gidiyor olması halkın kendilerine karşı geliştirdiği olumsuz bakış açısındaki sebeplerden bazıları olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, Yücel Ünlü (2018). *Mecmû'a-i Eş'âr (Milli Kütüphane FB 533) İnceleme-Metin*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aksoyak, İsmail Hakkı (2018). "Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı", <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 12.08.2022]

Ayçiçeği, Bünyamin (2018). "Behiştî Ahmed'in İskender-nâme'si (İnceleme-Metin)", file:///C:/Users/USER/Downloads/BEHISTININ_ISKENDERNAMESI.pdf [Erişim Tarihi: 12.08.2022]

Aydoğan, Yaşar (2019). "Ahmedî İskender-nâme", <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 08.08.2022]

Bayram, Asuman (2017). "Fırakî Hüsrev ü Şîrîn", <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55736,husrev-u-sirinpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 24.08.2022]

- Bilgin, A. Azmi (2017). “Ümmî Sinan Divânı”,
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55913,ummi-sinan-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 07.08.2022]
- Ciğa, Özkan (2013). *Süheyl ü Nev-bahâr (Metin, Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Çakır, Mustafa Sefa (2018). *Yahyâ Nazîm Divanı: İnceleme-Tenkitli Metin*, Doktora Tezi, Sivas Üniversitesi, Sivas.
- Çakmak, Serkan (2015). “Tarım Havzası Abdallarının Gizli Dili: Eynuca”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 4/4, s. 1480-1499.
- Dankoff, Robert; Kahraman, Seyit Ali; Dağlı, Yücel (1996). *Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirci, İlker (2012) *Tuhfe-i Vehbî Manzum Sözlük (Transkripsiyonlu Metin, İnceleme, Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Nevşehir.
- Duru, Necip Fazıl; Eren, Abdullah (2014). *Nazm-ı Dil-ârâ Farsça-Türkçe Manzum Lügat*, Ankara: Adımlar Yayınevi.
- Faroe, C.E. (1991). *Lutfullah Halîmî'nin Bahrü'l-Garâib'i*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gider, Mahmut (2011). *Seyyid Mehmed Emîn Efendi Divânı (Tenkitli Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Gören, Neslihan (2016). *Bursalı Nakibzâde Ni'metî'nin 'Tuhfe-i Ni'metî' adlı Farsça-Türkçe manzum sözlüğü (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul,
- İz, Fahir (1989). “Evliyâ Çelebi ve Seyehatnâmesi”, *Belleten*, c. 53, s. 207-208, 709-734.
- Kaçalin, S. Mustafa (2016). *Hüdâyî (Salâ Muslîsı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaplan, Yunus (2019). *Zîver ve Divanı*, İstanbul: DBY Yayınları.
- Karayazı, Nurgül. 2012. *17. Yüzyıl Şâiri Ahmed-i Yârî ve Divân'ı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, Hasan (2014). “Üsküdarlı Sırrî'nin Hikâye-i Garîbü'l Asâr Adıyla Bilinen Mesnevisi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*.

- Kırbıyık, Mehmet (1994). *Ferrî Mehmed Hayatı, Eserleri ve Divânının Tenkîdli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Köse, Serkan; Korkmaz, İskender (2020). “Türk Kültüründe Çerçi ve Çerçicilik Üzerine”, Prof. Dr. İsmail Görkem Armağanı, Konya: Kömen Yayınları.
- Mermer, Ahmet (1991). *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Ankara: AKM Yay.
- Muallim Nâcî, (2021). *Lugat-i Nâcî*, haz. Ahmet Kartal, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi (2009). *Burhan-ı Katı*, hzr. Mürsel Öztürk, Derya Örs, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Okuyucu, Cihan; Yazar, Sadık (2020). *Tuhfetü'l-İhvan 16. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Özgan, Murat (2018). *Evliya Çelebi Seyehatnâmesindeki (1. Cilt) Meslek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I.cilt*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Pullukçuoğlu Yapucu, Olcay (2013). “Hayatın Değiştiği Yerde Bakkallık”, *Turkish Studies*, S. 8/7, 519-535.
- Sevimli, Erdem (2021). "Klasik Şiirde Sinesini Dağlayan Âşık Zümresi “Abdallar”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 100, 97-122.
- Tarama Sözlüğü (1995). Cilt II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tatçı, Mustafa (2008). *Yûnus Emre Dîvânı-Tenkitli Metin II. Cilt*, İstanbul: H Yayınları.
- Tulum, Mertol; Tanyeri, Mehmet Ali (1977). *Nevî Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türkmen, Seyfullah (2005). “Yaymacıdan Çerçiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, s. 5, 82-85.